

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Ústav etnologie

Celetná 20
116 42 Praha 1
Tel.: +420 221 619 622
E-mail: Leos.Satava@ff.cuni.cz

POSUDEK NA DIZERTAČNÍ PRÁCI:

Tomáš Retka

Způsoby prezentace identit tádžických Pamírců s důrazem na náboženské vyznání a jazykovou příslušnost

FHS UK, Praha 2019, 175 s., přílohy

I když etnologická/antropologická problematika Střední Asie nepatří v rámci současné české společenskovední produkce k výrazně frekventovaným; přesto není nijak ojedinělá a pokrývá celou řadu tematických oblastí. Je však možno konstatovat, že v kontextu novějších textů zaměřených na materiální a duchovní kulturu uvedeného regionu dokázal Tomáš Retka ve své dizertační práci nalézt ve zmíněné problematice dosud jen málo reflektovanou a pokrytou niku – tj. relativně komplikované a nejednoznačné fenomény identity a etnicity u tádžických Pamírců. Z tohoto pohledu je vznik textu možno chápat jako zřejmé obohacení českých „středoasijských“ studií.

Výše řečené pak ještě výrazněji platí v souvislosti se skutečností, že přes širokou škálu etnologických/antropologických poznatků o relativitě a fluidnosti zmíněných pojmů „identita“ a „etnicita“ vychází postoj „západní“ vědy k těmto fenoménům „podprahově“ stále silně z europocentrického, stejně jako do značné míry primordialistického hlediska. Etnicita tak jako by byla čímsi objektivním, dobře dokumentovatelným a relativně statickým (viz: etnické atlasy). Právě v poukazování na specifickou pamírskou realitu (výrazně odlišnou od našeho zažitého vidění), resp. její dešifrování, tkví osobitost a hodnota předložené studie.

Pozitivně hodnotit je třeba i samo pojetí a zpracování textu, překračující popisné, faktografické způsoby psaní směrem k analyzujícímu a interpretačnímu rámci v duchu soudobých společenskovedních paradigmat; přitom však autor nepodléhá ani opačnému gardu – přehnané „postmoderní“ optice a jejímu diskurzu.

Za zmínku stojí mj. výrazná „badatelská poctivost“, projevující se nejen v obsírném popisu teoretického a metodologického pozadí projektu, ale i v kontextu autorových osobních úvah, problémů a dilemat na rovině analyzované a interpretované látky. Také dilemata při hledání základních „výzkumných“ otázek (s. 17/–18/) – jejichž postulování není v etnologii či antropologii zdaleka tak jednoznačné jako např. v rámci sociologie – vypovídají o snaze

autora o co nejlepší „uchopení“ sledované problematiky. Stejně tak je možno jako zdařilé hodnotit subkapitoly, věnované „etice“ a „reflexi výzkumu“ terénního pracovníka.

Hovoříme-li o osobním postoji k tématu, je třeba výrazně vyzdvihnout i neobyčejné „terénní“ nasazení (časově i co do intenzity, včetně studia lokálního jazyka šugnánštiny) autora v kontaktu s pamírskou populací. Nejedná se však o „aktivistickou angažovanost“ (z řady důvodů pochopitelně latentně problematickou); autor v daném kontextu projevuje úpornou snahu o (maximálně možný) objektivní vhled do sledované problematiky a její postižení. Je zřejmé, že dlouhodobé a intenzivní empirické zapojení do běhu života sledované populace Pamíru dodalo práci další kvalitativní rozměr zúčastněného pozorovatele.

Oddíl 3., nazvaný „Teoretické zakotvení“ (zejména s. 33/–47/) je představením aktuálních společenskovedních přístupů k tematice teorie identity a etnicity. Na rozdíl od následných empirických částí textu působí tato kapitola do jisté míry popisně, kompilačně a poněkud mechanicky. I když zejména v jeho závěru nechybí provázání uváděných teorií a paradigmat s následnými empirickými zjištěními, bylo by vhodné tyto dvě roviny propojit ještě hlouběji. Výrazněji zdůrazněna mohla být také již výše zmíněná skutečnost odlišnosti mimoevropských modelů vnímání etnické identity; nabízí se i zřetelnější zakomponování reality a role (etnického) situacionismu/instrumentalismu v sovětském, resp. postsovětském prostoru (viz pamírská etnika oficiálně – navzdory jejich odlišnému cítění – klasifikovaná jako Tádžikové).

Ve vlastní empirické (dlouhodobý intenzivní opakovaný výzkum) části práce autor postupně představuje jednotlivé roviny pamírské identity/etnicity, založené na několika hlavních fenoménech (náboženské vyznání; jazyková příslušnost; příbuzenství v kontextu etnické identity; skupinové identity). V daném rámci však poněkud absentuje politický rozměr sledovaných identit, i když autor sám udává zásadní a relevantní důvody pro jeho vypuštění (s. 27/ aj.). Uvedené roviny postupně propojuje, analyzuje a interpretuje v kontextu svého badatelského cíle, tedy představení mnohvrstevnaté a mnohdy nejednoznačné pamírské identity, resp. etnického vědomí. Je zjevné, že T. Retka se v daném tematickém terénu pohybuje zcela suverénně. Prokazuje velmi dobrou obeznámenost se staršími i soudobými teoretickými trendy a paradigmaty na uvedeném poli; zmíněné znalosti pak cíleně a poučeně prakticky aplikuje a využívá na podporu svých závěrů a stanovisek. Před recipientem textu se otevírá široký popis sledované problematiky; zjištěná fakta a data jsou průběžně plynule komparována, analyzována a interpretována. Jednotlivé oddíly a teze na sebe plynule a logicky navazují.

Vysoce je třeba hodnotit některé teoretické pasáže – kupř. odd. 8, detailně věnovaný jen nesnadno postižitelné tematice příbuzenských vazeb v etnickém kontextu, prokazující i autorovu dobrou orientaci ve standardní literatuře a teoretickém zázemí studia příbuzenských systémů. Standardní modely a koncepce pak T. Retka v celkovém schématu práce nemechanicky aplikuje a propojuje se svými empirickými zjištěními; přitom prokazuje poučený náhled do společenského a kulturního pozadí zmíněných jevů.

Také prezentovaná zjištění, konstatovaná v souvislosti s větví ší'itského islámu (ismá'ílíja) jsou v kontextu snah o postižení pamírské identity jednoznačně relevantní.

Celkově je možno konstatovat, že „praktická“ část práce (odd. 5–9), věnovaná analýze a interpretaci současné identitární situace Pamírců (na základě intenzivního a dlouhodobého empirického výzkumu) přináší cenná zjištění a závěry. Autor jednotlivé pohledy zdařile syntetizuje; zajímavě a originálně propojuje faktografickou stránku s antropologickými náhledy. Přináší tak řadu sdělných, mnohdy i objevných a originálních sdělení v souvislosti s identitou a sebepojetím členů pamírských komunit a jejich strategií.

T. Retka ve svém textu adekvátně a vyváženě propojuje teoretická a empirická data a v takto vymezeném rámci usiluje o široký, holistický náhled na zvolené téma. Stejně tak je třeba pozitivně kvitovat kombinaci makro– a mikropohledu na sledovanou problematiku, z nichž druhý výrazně umožňuje zohlednit i subjektivní očekávání, zkušenosti a vize informátorů a jejich interpretace uvedených skutečností. V tomto kontextu tak text nabízí v nejlepším smyslu slova antropologické vidění sledované skutečnosti. Studii lze navíc možno chápat jako zčásti interdisciplinární (vedle etnologie/antropologie jsou v něm přítomny i výrazné prvky sociologické, lingvistické, religionistické, folkloristické, psychologické aj.); v souvislosti s tím je možno hovořit i o synergizujícím efektu.

V kontextu výše zmíněného pak překvapí náhlý a především mimořádně krátký oddíl Závěr (necelá jedna strana – sic!). Je možno se domnívat, že obsáhlejší pregnantní shrnutí prezentovaných sdělení by bylo vhodnějším zakončením textu.

Oddíl Literatura je obsažný a bohatý, svědčící o velmi dobré orientaci T. Retky ve sledovaném tematickém terénu. Autor využil značnou šíři pramenů a literatury v řadě jazyků; přitom se nejedná o mechanické aplikování citovaných prací, ale o hlubší obeznámenost s velkou většinou z nich a jejich tvůrčí recepci. Je zřejmé, že využití či citace řady „slavných jmen“ není jen efektní a formální úlitbou „akademickému textu“, ale autorem zažitou a pochopenou skutečností.

Konstatovat je třeba i dobrou jazykovou a stylistickou rovinu textu; jazyk práce je v nejlepším slova smyslu odborný, přitom však zůstává i čtivý. V řadě pasáží použita „ich-forma“ dodává textu osobní, místy až esejistickou rovinu (diskurz anglosaského stylu).

Shrnutí: T. Retka dokázal ve své dizertační práci nejen shromáždit a komparovat, ale také výrazně a novátorsky analyzovat a interpretovat množství zjištění a informací. Předkládané teze tedy nejsou „akademické“, ale zásadní měrou se opírají o již vícekrát zmíněnou vlastní obsáhlou empirickou zkušenost. Práce vznikala systémově, s jasným záměrem, osobním nasazením a ve výrazném mezinárodním kontextu. Její teoretická a empirická část jsou kvalitně zpracovány a vhodně vyváženy.

Text je vzhledem k jeho výrazným odborným kvalitám možno na rovině dizertační práce považovat za nadstandardní; lze jej plně doporučit k obhajobě.

Praha 23.4.2019

Prof. PhDr. Leoš Šatava, CSc.